

Şehmus YARDIMCI*

* Sözcümelî Gümrük Muhafaza Memuru, sehmysyardimci@anadolu.edu.tr

Türkiye'nin Irak ile Dış Ticaretinde Temassız İhracatın Etkileri: Habur Sınır Kapısı Bağlamında Bir Analiz

Özet

Bu çalışmanın amacı, Covid-19 salgınının küresel çapta yarattığı etkiyle ülkelerin sınırlarını kapatmak zorunda oldukları bir dönemde T.C. Ticaret Bakanlığı'na bağlı Habur sınır kapısında alınan tedbirler kapsamında, ekonomik/ticari anlamda önemli bir yer tutan ihracat işlemlerinin devamını sağlamaya yönelik olarak geliştirilen "temassız ihracat sistemi" hakkında bilgi vermektir. Araştırma, durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma veri elde etme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme ve odak grup teknikleri kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcıları Habur gümrük kapısında temassız ihracat sisteminin uygulanmasını sağlayan katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı olarak seçilmiştir. Odak grup görüşmesinde 7 kişi, bireysel görüşmelerde ise 7 kişi olmak üzere toplam 14 katılımcıya ulaşılmıştır. Çalışma sonucunda, tedarik zincirindeki etkileşimin kesilmeden ticaretin devam ettirilebilmesi katılımcılarca olumlu bulunmuştur. Temassız ihracat yoluyla üretimde süreklilik sağlanmış, ihraç edilen ürün üzerinden elde edilen kârlılık olumlu yönde etkilenmiş ve ülkemize rekabet avantajı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Temassız İhracat, Dış Ticaret, Habur Gümrük Kapısı

JEL Sınıflama Kodları:

The Effect of Contactless Export System on Turkey's External Trade With Irak: Analysis in Relation With Habur Boarder Gate

Abstract

The objective of this study is to give information about, the precautions taken at Habur boarder gate under Ministry of Trade Turkey to insure the smooth flow of export processes, which holds important place economical/commercial wise, through developing "contactless export system" in a period where countries are forced to close their borders due to the impact Covid-19 pandemic made globally. The research is designed to be a situational study. Form qualitative research data gathering methods, interview and focused group techniques has been used. The participants of the study are composed of individuals at Habur boarder gate who facilitate contactless export system application. The participants are selected purposefully. Under Focused group 7 person and under individual interview 7 person, totally 14 participants, has been reached. At the end of the study, enabling to pursue trade without interrupting the interactions in the supply chain has been found positive by participants. With contactless export, production sustainability has been realized, profits gained from exported items has been affected positively and competitive advantage to our country has been attained.

Keywords: Contactless Export, External Trade, Habur Customs Gate

JEL Codes:

1. Giriş

Küresel ekonomide birçok öngörülemeden risklerle karşılaşmaktadır. Kriz olarak ifade edilebilecek bu riskler dönemselsel olarak ya da yıllara yayılarak ülkelerin dış ticaretlerini derinden etkilemektedir. 2019 yılının sonlarında Çin'de ortaya çıkan Covid-19 (koronavirüs) salgınından dolayı dünya ticareti de olumsuz etkilenmiştir. Dış ticaret açısından olumsuz etkiler incelendiğinde; ihracat ve tedarik zincirindeki aksamaları bu denli olumsuz etkileyen başka bir krizin akıllara gelmesi zordur. Covid-19; üretim, tedarik, pazarlama gibi işletme fonksiyonlarını aksatmakta, bazen de durma noktasına getirmektedir.

Bu çalışmada, Covid-19'la birlikte uygulamaya sokulan temassız ihracat sisteminin Türkiye'nin Irak ile dış ticaretindeki etkileri, Habur sınır kapısı örneğinden hareketle açıklanmaktadır. Bu çalışmayla birlikte uygulama konulan sistemin etkileri ortaya çıkarılacaktır. Araştırmada, dış ticaretin ihracat tarafı üzerinde durulmakta ve bu sürecin devamı için geliştirilen temassız ihracat sisteminin Habur sınır kapısı bağlamındaki etkileri detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Araştırma durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Görüşme yapılan katılımcılar uygulanan sistemi hem ülke ekonomisi açısından hem de ticaret açısından olumlu bulmuşlardır. Ayrıca resmi kurumlardan elde edilen istatistikî veriler de bu sistemin olumlu etkilerini desteklemektedir.

Ülkelerarası ulaşım ve dış ticaret, pandemiyin etkisiyle önce sınırlandırılmış, ilerleyen dönemde ise tamamen yasaklanmıştır. Türkiye, birçok ülkenin dış ticaretini durdurmak zorunda kaldığı böylesi bir dönemde uygulamaya koyduğu temassız ihracat sistemiyle özellikle ihracatta rekabet avantajı elde ederek dış ticaretteki dinamizmini canlı tutabilmiştir.

Dış ticaretin devamı, karşılıklı ticaret ilişkisi içerisinde olan ülkelerde temel ihtiyaçlara duyulan gereksinimin karşılanması adına önem arz etmektedir. Öte taraftan, ihracatın, bir ülke

ekonomisine büyüme, istihdam ve üretimde olumlu etkileri de olduğu unutulmamalıdır. İhracat bir değer artışı olarak düşünülürse, bu değerler arasında büyüme, istihdam ve üretim gösterilebilir. Bu durumu destekleyen nedenler 4 görüşte toplanmıştır. Birinci görüşte, ihracat, istihdam ve üretim artışını sağlar. İkinci görüşte, ihracat yapan ülkeye döviz girdileri sağlayıp ithal edilecek sermaye malları için kaynak rolü üstlenir. Üçüncü görüşte, ihracat pazarlarındaki artış, üretimde teknik hızlanma seviyesine çıkılmasını sağlar. Son görüş ise ihracat ve büyüme arasındaki ilişkinin diğer görüşler çerçevesinde güçlü kanıtlar oluşturduğu yönündedir (Ramos, 2001:613-614).

Araştırılan konunun güncel olması sebebiyle çalışmanın bazı kısıtları da olmuştur. Alan yazın araştırmalarında yeterli kaynak olmadığından dolayı bu kısıt, konuyla yakından ilişkili ihracat ve dış ticaret gibi çalışma konularına da yer verilerek aşılması çalışılmıştır.

2. Literatür Taraması

İhracatın artırılması ve dış pazarlarda ticaretin iyi yönetilmesi ülkeler için fırsatlar barındırmaktadır. Bir ülkenin sahip olduğu mal, hizmet veya doğal kaynağın, diğer bir ülkenin ise talep ettiği bir döngü, ticaret ağlarının güçlenmesini sağlamaktadır. Bu şekilde ölçek ekonomilerinin üretimdeki olumlu katkısı da ortaya çıkacaktır (Aras, 2019:5)

Uzun (2021) Covid-19 öncesi ve sonrasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi gümrüklerinden yapılan ihracat ve ithalat verilerindeki değişimleri karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Bu bağlamda Habur sınır kapısı üzerinden gerçekleştirilen ihracat, 2019 yılının ilk 6 aylık verileri dikkate alındığında 2020 yılının ilk 6 ayında %14,7 arttığı ortaya çıkmıştır.

Tekoğlu (2020) Covid-19 salgınından dolayı Türkiye'nin dış ticaret yönetimini McConnell'in çalışmasında önerdiği kriterler çerçevesinde incelemiştir. Türkiye'nin kriz yönetiminde başarılı olup olmadığı dış ticaretteki performansına göre

belirlenmeye çalışılmıştır. Buna ilişkin olarak medya raporları, hukuk düzenlemeleri, siyaset yorumları, acil durum planları ve en iyi uygulama belgeleri içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Adıgüzel (2020) Covid-19 pandemisinin Türkiye ekonomisine etkilerini makroekonomik açıdan incelemiştir. Çalışmada üretim, istihdam, işletme gelirleri, ihracat gibi konular üzerinde durulmuştur. Araştırma sonucunda pandeminin birçok alanda durgunluğa sebep olduğu, GSYH'de pandeminin süresine bağlı olarak 400-675 milyar TL kayıp oluşturacağı öngörülmüştür.

Küresel salgının kendisini en belirgin bir şekilde göstereceği sektörlerin başında, tedarik zinciri ile imalat sanayi gelmektedir. Bu zamanlarda işletmelerin, arz edenlerin ve ulaşım bağlantılarının kullanılamaması tedarik zincirinde çok büyük olumsuzlar doğurmaktadır. Ortaya çıkan ürün tedarik ile teslimat sorunları beraberinde gelir ve hizmet seviyesinde de dalgalanmalara yol açmaktadır. Bu durum, performans düşüklüğüne neden olmaktadır (Ivanov, 2020:2)

Ekonomik veya ticari alanda yapılmış birçok çalışmada ihracatın var olan önemi bilinmektedir. Literatüre bakıldığında pandemi dönemindeki çalışmalarda gerek istatistiki verilerin, karşılaştırılması gerekse makroekonomik analizlerin yapılması kendilerinden sonraki araştırmalar için zengin bir veri kaynağı oluşturmuştur. Genel itibariyle pandemiden dolayı birçok alanda olumsuz etkinin yaşandığı görülmektedir. Pandeminin ne zaman biteceği bilinmemektedir. Dolayısıyla salgının olumsuz etkileri, incelenen çalışmalardan yol çıkılarak birçok alanda uzun vadeli planlama yapılmasının önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

3. Türkiye ve Irak Arasında Dış Ticaretin Önemi

Türkiye ve Irak birbirine komşu olan ülkelerdir. Bu durum siyasi, ekonomik, ticari ve kültürel anlamda ülkeler arası alışverişi geliştirmektedir. Türkiye ile

Irak arasındaki ilişki zinciri daima bir çizgide sabit kalmamıştır. Ülkeler arası ilişkilerde iniş ve çıkışlar ekonomik seviyeyi de etkilemiştir. Ortaya çıkan anlaşmazlıkların kısa süreler içinde çözülmesi için gayret gösterilmiştir (Lak, 2015:50).

Bir ülke için üretim ne kadar önemli ise pazarlama ve ihracat da o kadar önem arz etmektedir. Üretim fazlası mal ve hizmetlerin işletmelere ve ülke ekonomilerine faydası ihracat ile mümkündür. Küreselleşme ile birlikte doğan fırsatlardan yararlanma ve dış pazarlara açılma isteği de ihracat ile gerçekleşebilmektedir. Arz ve talep dengesi için ülkeler arası ticaret birbirlerine bağımlı bir şekilde devam eder.

Irak pazarındaki avantajlarımızdan bazıları şunlardır;

1. Coğrafi yakınlık (ucuz nakliye),
2. Türk mallarının kalitesi,
3. Türk firmalarına ve ülkeye duyulan güven,
4. Irak'ta bulunan Türk bankaları (Vakıfbank, İş bankası, Ziraat bankası, Al-Baraka),
5. Türkiye-Irak uçak seferleri,
6. Kültürel yakınlık (ASO, [Adana Sanayi Odası] 2018).

Güneydoğu Anadolu bölgesi başta olmak üzere Türkiye'nin diğer bölgelerinden Irak'a önemli ticaret akışımız mevcuttur. Türkiye'nin sınır komşusu olan Irak ile ticaretin başlangıcı petrol ithali başlamıştır. Irak, petrol ihraç eden ülke konumundadır. Petrol, Irak ihracatında %98'lik payla ilk sıradadır. Türkiye, Çin, İran, BAE, Irak'ın en çok ithalat yaptığı ülkelerdir (ÜİB [Uludağ İhracatçı Birlikleri], 2019:4). Türkiye'den Irak'a ihracat ayağı işlenmiş tarım ürünleri ve sanayi mallarından oluşmaktadır (Marangoz vd., 2010:165).

Tablo 1. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin İhracatında Öne Çıkan Ülkeler

ÜLKELER	2019 (Ocak)		2020 (Ocak)	
	DEĞER (milyon \$)	PAY (%)	DEĞER (milyon \$)	PAY (%)
Irak	166,1	24,1	178,2	25,0
Birleşik Devletler	55,1	8,0	73,4	10,3
Suudi Arabistan	31,3	4,5	31,1	4,4
Birleşik Krallık	30,5	4,4	27,0	3,8
İtalya	26,3	3,8	23,9	3,3

Kaynak: GAİB,2020 [Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği] verilerinden elde edilmiştir.

2020 ocak ayı kaydı ihracat bir önceki yıla göre %3,2 artmıştır. İhracatta ilk sıralamayı alan ürünler arasında kimyevi maddeler, buğday unu, bisküvi-pasta, hazır giyim ürünleri, kakaolu mamuller, irmik ve bulgur bulunmaktadır (GAİB, 2020).

Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği'nin yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere özellikle 2019 ve 2020 yıllarında belirtilen dönemlerde en fazla ihracat yaptıkları ülke Irak olmuştur.

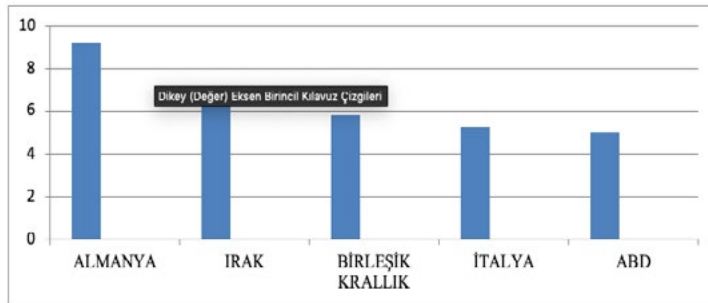
Irak ülkesiyle yapılan ihracatın diğer ülkelere göre daha fazla olmasının sebebi Türkiye ile Irak ülkelerinin birbirine sınırsal anlamda yakın olmasının yanı sıra Türk-İrak sanayicileri Derneği Başkanı Nevaf Kılıç tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Irak'taki alışveriş merkezlerinde yüzde 90 oranında Türk markalarının olduğunu, bu markaların tercih edildiğini, Irak'ın birçok ihtiyacını Türkiye'den karşıladığını belirtmiştir (Anadolu Ajansı, 2021).

2018 yılı Türkiye'nin Irak'a ihraç ettiği ürünler genel olarak; mücevherat, buğday unu, tavuk eti, yumurta, bisküvi, mobilya, demir-çelik, baklagiller, giyim, turuncgiller, ayçiçeği yağı olmuştur. Aynı yıl içerisindeki ithalat ürünleri ise, petrol, altın, hurda plastik, siğir derisi ve kâğıttır (Ticaret Bakanlığı, 2020).

2020 şubat ayı ihracat istatistiklerine bakıldığında da Irak'ın ilk 5'te yer aldığı görülmektedir.

Tablo 2. 2020 Şubat Ayı İhracatında İlk 5 Ülke (%)

Kaynak: TÜİK, 2020. [Türkiye İstatistik Kurumu] verilerinden elde edilmiştir.

Irak ile Türkiye arasındaki ticareti etkileyen önemli faktörlerden biri de sosyal ve diplomatik alanlarda olan iş birliği ile güvenidir. Karşılıklı ticaret ilişkisi güven duygusu ile de yakından ilgilidir.

Ticaret bakanlığı verilerine göre 2020 şubat ayında yapılan ihracat, geçen yılın aynı dönemine göre 14,3'ten 14,7 milyar dolara yükselmiştir. Artış oranı yüzde 2,3 olmuştur. Bu oran tüm zamanlardaki en yüksek şubat ayı ihracat değeridir. Şubat ayı itibarıyla en fazla ihracat yapılan ikinci ülke Irak'tır. Toplam ihracat rakamı ise 906 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2020 Şubat ayı verileri:2-5).

Ticaret bakanlığı mart ayı dış ticaret verilerine bakıldığında ise ihracat geçen yılın aynı dönemine göre düşüş göstermiştir. Bu oran yüzde 17,8 olarak gerçekleşmiştir. Rakamsal olarak 13,4 milyar dolara düşüş gerçekleşmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2020:3). Irak ile olan şubat ayında yakalanan ihracat hacmi bir anda düşüş eğilimine geçmiştir. İhracat sırasında ikinci sırada yer alan Irak, mart ayında yedinci sıraya kadar gerilemiştir. Bunun en önemli sebebi pandemidir.

Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı dört ülke arasından 2014 yılında 6,9'luk pay ile ikinci sırada yer almaktadır (Bkz. Tablo:3). Bu tablo Irak ile olan ticaretin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 3. En Fazla İhracat Yapılan 4 Ülke (% pay)

Ülke	2014	2015	2016	2017
Almanya	9,6	9,3	9,8	9,6
Irak	6,9	5,9	5,4	5,8
İngiltere	6,3	7,3	8,2	6,1
İtalya	4,5	4,8	5,3	5,4

Kaynak: TÜİK (2020) verilerinden elde edilmiştir.

Yıllar içerisindeki dalgalanmanın birçok sebebi olmakla birlikte temel sebepler arasında, özellikle 2015 yılından itibaren Irak içinde başlayan olumsuz

koşullar ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki terör olayları gösterilebilir (Beceren ve Koç, 2016:91)

Araştırılan konunun yeni olması sebebiyle gümrük içerisinde uygulanan temassız ihracat sisteminin işleyişi hakkında bilgi vermek gerekli görülmüştür. O yüzden çalışmada uygulanan sistem hakkındaki işleyişin nasıl olduğu hakkında bilginin verileceği bir bölüm oluşturulması uygun olacaktır.

4. Temassız İhracat Sisteminin İşleyişi

Koronavirüs salgınının Türkiye'de de görülmesi üzerine ilk başlarda ihracatın nasıl gerçekleşeceği hakkında soru işaretleri oluşmaya başlamıştır. Bu olumsuz durum kısa sürede Ticaret bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, UND [Uluslararası Nakliyeciler Derneği] ve GAİB'in çabaları sonucunda ortaya çıkan "temassız ihracat sistemi" sayesinde çözüme kavuşmuştur. Bu sistem, Türkiye'ye giriş tarafı ve Türkiye'den çıkış tarafı olmak üzere iki kısımda işlemektedir.

Türkiye'den çıkış tarafındaki işleyişin nasıl olduğuna bakıldığında öncelikle tırların gümrük sahasına alınmadan önce dezenfekte edildiği görülmektedir. Dezenfekte işlemi biten tırların belli bir düzen sırasında gümrük sahasına girişleri sağlanmaktadır. Gümrüklü alan içerisinde kayıt-tescil-kontrol işlemleri yapıldıktan sonra son çıkış noktası olan 2 numaralı kapıya doğru yönlendirilmektedirler. Tırlar son çıkış kapısına gelmeden önce 2 farklı yol izlerler. 1. yol, sadece şoför değişikliği olacak araçlar içindir. 2. yol ise sadece araç dorselerinin-konteynerlerin karşı gümrüğe gideceği yoldur. Genel hatlarıyla anlattığımız her iki yoldan araç geçişlerinin nasıl sağlandığına detaylı bakılacak olursa;

Birinci yoldan geçiş yapacak araçlar için alınan tedbirler ve işleyiş:

1. Araçların, ilk olarak son çıkış kapısından kayıtları (düşümleri) yapılır. Araçlar daha sonra tampon bölge olarak belirlenen alana

doğru ilerlemektedir. Tampon bölge Irak gümrüğü ile Türkiye gümrüğü arasında kalan yer olarak belirlenmiştir. Tampon bölgenin Türkiye gümrüğüne yakın olan tarafında bütün koruyucu önlemleri alan sağlık ekipleri, UND çalışanları, gümrük muhafaza memurları ile dezenfektörler bulunmaktadır.

2. Tampon bölgenin Irak gümrüğüne yakın olan tarafında ise şoförü hazır bulunmayan araçları Irak gümrüğünde belirlenmiş bir alana bırakan sabit şoförler bulunmaktadır. UND çalışanları, şoförü gelmemiş araçların Irak gümrüğünde kimlerin alacağını kayıt ve takibini yapar. Ayrıca dil bakımından yeterliliğe sahip oldukları için şoför değişimlerinde mesafe ve temas konusuna uyarılarda bulunarak iletişim bağlantılarının sağlanmasında aracı olmaktadır.
3. Gümrük muhafaza memurları tampon bölgede bulunanlar arasındaki düzenin sağlanmasında kilit rol oynamaktadır. Tır akışındaki sürekliliği sağlama, tampon bölgedeki temasın gerçekleşmemesi için alınan tedbirleri uygulama, gözlem-kayıt-takip ve koordinasyonu sağlama gibi önemli görevleri üstlenir.
4. Kaydı yapılan, şoförü hazır bulunan ve gerekli tedbirleri alınan bölgeye aracı getiren Türk şoför, kendi gümrüğüne geri dönmektedir. Bu esnada aracın dezenfeksiyonu yapılır ve araç Irak gümrüğüne doğru belirlenen şoförler vasıtasıyla götürülmektedir.
5. Birinci yoldan geçişlerde maddeler halinde sıralanan tedbirlerin hepsi sağlık ekiplerinin gözetiminde yapılmaktadır. Herhangi olumsuz bir durumda salgın riski taşımaması muhtemel kişilere ilk müdahale için, zaman kaybı olmaması adına gümrük içerisinde kurulan Sahra Hastanelerinde gözetim altında tutulmaktadır.

İkinci yoldan geçiş yapacak araçlar için alınan tedbirler ve işleyiş:

1. Birinci yoldan geçiş yapan araçlarda olduğu gibi ilk olarak sistemden kayıtları(düşümleri) yapılır. Araçlar çekici-dorse değişiminin yapılacağı alana gelir. Burada araç çekicileri ile dorseler birbirinden ayrılır. Çekicilerini dorsesinden ayıran tır şoförleri tampon bölgeden ayrılıp Türkiye gümrüğüne geri döner.
2. Belirlenen alanda bırakılan dorseleri almaya, Irak gümrüğünden gelen şoförler alır. Şoförü hazır bulunmayan araçlar için ise tır akışının engellenmemesi adına sabit çekiciler bulunmaktadır.

Bu çekiciler de tıpkı birinci yolda olduğu gibi Irak gümrüğünde belirlenmiş alanda dorseleri ilgili sahiplere teslim etmektedir. Bu döngünün işleyişinde herhangi bir sorunla karşılaşılması, Irak ile Türkiye gümrüğü arasındaki koordinasyonun güçlü olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Gümrük muhafaza memurları, UND çalışanları, dezenfektörler ile sağlık ekipleri birinci yolda olduğu gibi çekici-dorse değişim yerinde de aynı görevleri üstlenmektedirler.

Türkiye'ye giriş tarafındaki işleyişin nasıl olduğuna bakıldığında çıkış tarafında aktif olarak çalışanların burada da gerekli önlemleri aldığı görülmektedir.

Giriş tarafında yapılan işlemlere kısaca göz atıldığında, Türkiye gümrük sahasına giriş yapacak tır şoförleri (Iraklı veya belirlenmiş sabit şoförler) Irak gümrüğüne doğru geri dönmektedir. Daha sonra ilk olarak aracın kabin içi de dahil olmak üzere her yeri dezenfekte edilir. Dezenfekte işlemi biten tır sahibi aracını gümrük içerisindeki görevlilerin gözetimi altında alır. Böylece araçlar, temastan önce alınan önlemler sayesinde yurda giriş yapmaktadır.

Irak gümrüğü tarafından belirlenmiş sabit çekiciler sadece dorse-konteyner değişim işlemi yapılan araçlarda Türkiye gümrüğünde belirlenmiş

alana dorseleri tekrar getirip geri dönmektedir. Olağanüstü bir dönemden geçilen bu salgın dönemlerinde Türkiye'nin Irak ile sınır bağlantısı bulunan Habur gümrük kapısının önemine ve ihracat potansiyeline değinmek yerinde olacaktır.

5. Habur Gümrük Kapısında Temassız İhracat

Habur sınır kapısı, Şırnak ili Silopi ilçesinde bulunan ve Irak'a açılan önemli sınır kapılarından biridir. Güneydoğu Anadolu'da faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir bölümü bu kapıdan ihracatlarını gerçekleştirmektedir.

Tablo 4. Habur Gümrük Müdürlüğü Mart Ayı İlk Hafta Araç Çıkış Sayıları

Tarih	Sayı
01.03.2020	65
02.03.2020	120
03.03.2020	229
04.03.2020	287
05.03.2020	409
06.03.2020	482
07.03.2020	613

Kaynak: Habur Gümrük Müdürlüğü (2020) istatistiki verilerinden elde edilmiştir.

Yukarıda verilen Tablo, virüsten dolayı Habur sınır kapısının kapandığı ve temassız ihracat sisteminin devreye girdiği ilk haftanın istatistiki verileridir. Buna göre, araç çıkış sayıları günden güne artarak devam etmiştir. Bunun en önemli sebepleri, temassız ihracat sisteminin tüm kullanıcılar tarafından benimsenmeye başlanması, sistemin uygulanmasındaki özverili çalışma ve sistemin iyi planlanmış olmasıdır.

“Temassız ihracat, tüm dünyayı kasıp kavuran koronavirüsün, tüm ekonomileri felç etmesi, tüm ekonomileri olumsuz etkilemesi üzerine ihracatın kopması, ülkelerin kendi karantina önlemlerini

almasıdır. Bunun üzerine bizim ülkemizin de ihracatın devamlılığını sağlamak üzere almış olduğu bir önlem. Yaptığımız iş, adı da üzerinde teması engelleyerek etkileşimi en aza indirerek, ticaretin devam etmesi. Araç giriş ve çıkışlarının kontrollü bir şekilde sağlanmasına yönelik bir önlemdir. Burada iki şekilde yapıyoruz ülkemizde. Bir tanesi araçların komple gönderilmesi üzerine karşı taraftan şoförlerin ayarlanması ve bazı derneklerin UND dediğimiz ihracatçı derneklerinin kendi şoförlerini ayarlayarak aksaklığı yaşatmadan tır giriş ve çıkışların kontrolünü yapmasıdır. İkincisi ise araçların dorselerini göndermek ve çekicinin yurt dışına çıkarmadan temas sağlanmadan tekrardan yükün sadece konteyner kısmının gitmesi şeklinde yapılıyor bu süreç” (GM 4).

9 ile 31 Mart tarihleri arasında Habur gümrük kapısından günlük ortalama araç geçiş sayısı 779'dur. Gitgide artan geçiş sayısı 18 Nisan 2020 itibarıyla günlük 1576'ya ulaşmıştır. Habur gümrük kapısı kapanmadan önceki şubat ayı günlük tır çıkış sayısı 1613 civarlarındaydı. Ulaşılan son geçiş sayıları ile olağan zamanlardaki geçiş sayısına yakın bir seviyeye ulaşılmıştır (Ticaret bakanlığı, 2020). Habur sınır kapısının kapandığı mart ayının ilk haftasından mayıs ayının 6. gününe kadar olan zaman dilimleri arasında toplam işlem gören araç sayısı 138.404 olmuştur (Habur Gümrük Müdürlüğü, 2020).

Habur gümrük kapısında kısa sürede tır giriş-çıkış sayılarının istenilen düzeye gelmiş olmasının altında yatan sebeplerden biri olarak temassız ihracat sistemi uygulamasının devreye girmesi olarak gösterilebilir. Sistemin; araç şoförleri, işletme sahipleri ve gümrük çalışanları tarafından hızlıca benimsenmesi ve oturtulması, gümrük işlemlerinin aksamadan devam etmesini kolaylaştırmıştır. Bu sirkülasyonun içinde bulunan kesimler de varlıklarını koruyup bu salgının olası etkilerini en aza indirmeye gayreti içerisinde bulunmuşlardır.

5.1. Habur Gümrük Kapısının Tedarik Zinciri Açısından Önemi

Tedarik zinciri; ham madde temin edip temin edilen bu ham maddeleri ara ve nihai mala çevirdikten sonra müşterilere ulaşabilmesini sağlayan, üretici ve dağıtıcılar arasındaki ağ ilişkisidir (Lee ve Billington, 1992:66). Tedarik zincirinin başka bir tanımında; tedarik edenler, lojistik hizmetlerini yerine getirenler, bir mal veya hizmet sürecindeki üreticiler, dağıtıcılar, perakendeciler arasındaki bilgi alışveriş döngüsüdür (Kopczak, 1997:227).

Tanımlardan yola çıkılarak tedarik zincirinin, bir mal veya hizmetin üretiminden müşterisine ulaşmasına kadar olan dinamik bir süreç olduğunu ifade edebiliriz. İşletmeler de bu bağlamda maliyetlerini düşürebilmek, müşteri memnuniyetini sağlamak ve stoklarını azaltmak için tedarik zinciri yönetimine önem vermektedirler (Açıkgöz ve Çağıl, 2019:450).

Tedarik zincirindeki akışı etkileyebilecek riskler ve belirsizlikler vardır. Bu belirsizlikler organizasyon dışı geliştiği zaman etki derecesi de büyük olabilmektedir. Covid-19 (koronavirüs) pandemisinin küresel anlamda yarattığı etki neticesinde tedarik zincirinde ağ kopma noktasına gelmiştir. Zincirin son aşamalarından olan talebi yerine getirme ve müşteriye ulaşma noktasındaki sorun, Habur gümrük kapısında uygulamaya konulan temassız ihracat sisteminin devreye girmesiyle çözüme kavuşmuştur. Habur gümrük kapısının bu konudaki önemi, bölgenin ticareti açısından önem arz etmektedir. Sistem sayesinde Irak ve Türkiye arasındaki arz-talep dengesinin sekteye uğraması engellenmiştir. Bu bağlamda Habur gümrük kapısında uygulamaya konulan temassız ihracat sisteminin işleyişindeki düzen ve titizlik sayesinde bu salgından özellikle Güneydoğu'daki işletmeler varlıklarını korumuş, ticaret sekteye uğramamış ve bu durumdan hem ihracatçılar hem de çalışanlar en az seviyede etkilenmiştir.

Pandemiden dolayı ülkeler arası ulaşım ve ticaret akışının bozulduğu bu dönemlerde rekabet avantajı fırsatları da doğmuştur. Bir ülkenin gereksinimlerini diğer ülkelerden daha önce karşılayabilme, işletmelerin ve uluslararası taşıma görevi yapanların kâr oranlarını arttırmıştır.

Ülkeler arası iş entegrasyonu ve iletişim süreçlerinin güçlü olması zaman açısından da büyük önem taşımaktadır. Tedarik zincirinde stratejik avantajı elinde bulunduran ülkeler bu anlamda büyük fayda sağlamaktadır.

6. Habur Gümrük Kapısı Özelinde Temassız İhracatın Etkilerinin Araştırılması

6.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, salgın dönemi içerisinde ihracatın devamı için Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, UND ve Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği'nin Habur gümrük kapısında koordineli bir şekilde yürüttükleri temassız ihracat sistemi hakkında bilgi vermektir. Geliştirilen sistem ile ihracat akışı kesilmemiş, olağan zamanlardaki akış düzeyine yaklaşmıştır. Dolayısıyla uygulanan sistem, işin uygulama kısmının ötesine geçerek işletmeleri, işçileri, üretimi olumlu anlamda etkilemiş ve ekonomi çarkının dönmesini sağlamıştır.

6.2. Araştırma Yöntemi

Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması ile tasarlanmıştır. Durum çalışması, araştırmacının güncel bir sistem ya da gerçek bir yaşam konusunda görüşmeler, dokümanlar, raporlar ve görsel-ışitsel materyaller kullanarak detaylı bilgi toplayabildiği betimsel bir nitel yaklaşımdır (Creswell, 2013:97). Araştırmacı, yöntemin tanımına uygun olarak gerçek yaşamdan bir olay üzerinden çalışmayı yürütmüştür. Durumlar farklı biçimlerde karşımıza çıkabilir. Bunlara, bir grup, bir ortam örnek gösterilebilir. Durum çalışmasını etkileyen faktörlerin (ortam,

olaylar ve süreçler) birbiri üzerindeki etkileşimleri bütünsel olarak ele alınır. Değişim ve süreçler hakkında derinlemesine araştırmalar yapılır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:73). Durum çalışması kimi kaynaklarda örnek olay çalışması olarak da adlandırılmaktadır. Bu tür kaynaklarda ise, emek-yoğun ilişkisi üzerinde durulur. Araştırılan örgüt hakkında süreçlerin anlaşılması, ayrıntılı ve faydalı bilgilere ulaşmada destekleyici olmaktadır. Belirli bir süre boyunca bilgi toplamak, meydana gelen değişiklikler hakkında ipuçları verir (Coşkun vd., 2015:311-312).

Niçin ve nasıl soruları bu yöntemin temel sorularını oluşturur. Bu çalışma, temassız ihracat sisteminin etkilerinin araştırılmasının yanında bu sisteme niçin geçildiği ve nasıl uygulandığı hakkında bilgi verme amacı da taşımaktadır.

Durum çalışmalarında çoklu veri kaynaklarına ulaşarak detaylı incelemeler yapılabilir. Buna yönelik araştırmacı, resmi istatistikî verilerden yararlanmış, görsel materyaller sunmuş, bireysel ve grup şeklinde görüşmeler gerçekleştirmiştir. Çalışmaya konu olan güncel sistem hakkında bütüncül analizler yaparak süreç hakkındaki değişimleri açıklamıştır.

6.3. Veri Toplama Aracı ve Çalışma Grubu

Çalışma, nitel araştırma tekniklerinde sıkça kullanılan görüşme ile yürütülmüştür (Yıldırım ve Şimşek, 2016:129). Görüşmeler, bireysel temas kurulmasını sağladığından konu ve amacın daha detaylı incelenmesini sağlar. Görüşme yapılan bireyin düşüncelerinden yola çıkılarak yeni fikirler ortaya çıkar (Coşkun vd., 2015:93-94,96). Yapılan tanımdan yola çıkılarak; görüşmenin, belli bir amaç için araştırılan konuyla ilişkisi olan kişilerin duygu, düşünce, deneyim, tutum ve algı düzeylerini belirlemek için yapılan sistematik bir bilimsel süreç olduğu söylenebilir.

Buna çalışmada 2 farklı görüşme tekniği kullanılmıştır. Bunlar, bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi şeklinde tasarlanmıştır. Gerek

bireysel gerekse odak grup görüşmelerindeki katılımcılar, amaçlı olarak seçilmiştir. Bu durum, belli bir amaç doğrultusundaki katılımcıların çeşitliliğini artırarak, araştırma için zengin bir veri kaynağı oluşturmuştur. Bu nedenle maksimum çeşitlilik gösteren taraflara ulaşıp görüşme yapmak başka bir yöntemden daha zengin olabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016:119). Maksimum çeşitlilikle, taraflar arasındaki bağlantı ve farklı boyutlar da ortaya çıkabilmektedir.

Bireysel görüşmenin tercih edilme sebepleri arasında, Habur gümrük kapısının 7/24 esasına göre çalışması, çalışanların vardiyalı olarak işe gidip gelmesi ve aktif olarak zamanlarının çoğunu iş ortamında geçirmesi, görüşmeye dahil edilecek katılımcıların heterojen bir yapıya sahip olması (UND çalışanları, dezenfektörler, işletme sahipleri) olarak gösterilebilir. Araştırmacının bu çalışmayı sistem içerisindeki iş yoğunluğu arasında bulunması ve aktif olarak çalışması da bireysel görüşmenin yapılmasını tetikleyen başka bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sistemin uygulandığı saha içerisindeki toplam personel (gümrük muhafaza) sayısı, özel sebeplerden dolayı (hastalık, doğum izni, babalık izni, senelik izin vs.) değişmekle birlikte 100 ile 150 arasındadır. Konuyla ilgili çok sayıda katılımcı ile görüşme yapılması planlanmıştır. Fakat işlerin çok hassas bir şekilde yürütüldüğü bu yoğun iş ortamı ile tırların sürekli akış halinde olmasından dolayı sistem içerisinde görev alan her bir grubun belli sayıda katılımcısı ile görüşülmüştür (Bkz. Tablo:5).

Odak grup görüşmesinin tercih edilme sebebi, gümrük çalışanlarının grup şeklinde çalıştıktan sonra yine grup şeklinde dinlenmeye geçmesinden dolayıdır. Gümrük çalışanlarının grup şeklinde dinlenmeye geçtiği bir zaman diliminde odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca katılımcıların homojen bir yapıya sahip olması da bu görüşme yönteminin kullanılması için uygun bir ortam hazırlamıştır.

6.3.1. Bireysel Görüşme Soruları

UND çalışanları ile dezenfekte ekibine yönelik sorular:

1. Temassız ihracat sisteminin nasıl uygulandığı hakkında bilgi verebilir misiniz?
2. Bu konuda alınan önlemler var mıdır?
Önlemler var ise bunlar nelerdir?
3. Bu sistem fikri ortaya nasıl çıktı?
4. Bu sistem hakkında neler düşünüyorsunuz?
5. Eklemek istediğiniz başka şeyler var mı?

Şirket yöneticisine yönelik sorular:

1. Temassız ihracat sistemini nasıl buluyorsunuz?
2. Bu sistemi olumlu bir gelişme olarak görüyor musunuz?
3. Temassız ihracat sisteminin işletmeniz üzerinde faydası oldu mu?
4. Habur gümrük kapısında bu sistem uygulanmasaydı işletmeniz etkilenir miydi?

Tablo 5. Bireysel Görüşme Yapılan Katılımcılar

İsim	Görev
UND 1	Koordine
UND 2	Koordine
UND 3	Koordine
UND 4	Koordine
D 1	Dezenfekteci
D 2	Dezenfekteci
Ş 1	Şirket Yöneticisi

Odak grup görüşmesinde araştırmacı moderatör görevini üstlenmiştir. Araştırmacının 2 yıllık gümrük memuru olması ve bizzat sistemin içerisinde olması araştırılan konu hakkında derinlemesine incelenme imkânı sunmuştur.

Görüşme süreci başlamadan önce birtakım önlemler alınmıştır. Sosyal mesafe kuralı katılımcılar arasında uygulanmıştır. Dolayısıyla görüşme yapılacak ortam geniş bir yer olarak

belirlenmiştir. Sosyal mesafenin uygulanmasından dolayı bireyler arasındaki etkileşimin daha iyi yürütmesi ve uygun tartışma ortamının hazırlanması adına 7 kişilik bir katılımcı grubu oluşturulmuştur (Bkz. Tablo:6). Katılımcılar, gümrük içerisindeki çalışma sürecini iyi bilen, uygulayan ve konuyla ilişkili ilk elden veri alınabilecek kişiler olması sebebiyle araştırmanın zengin bir veri kaynağı haline gelmesinde büyük bir rol oynamıştır.

Tablo 6. Odak Grup Görüşmesi Yapılan Katılımcılar

İsim	Görev
GM 1	Gümrük Muhafaza M.
GM 2	Gümrük Muhafaza M.
GM 3	Gümrük Muhafaza M.
GM 4	Gümrük Muhafaza M.
GM 5	Gümrük Muhafaza M.
G M 6	Gümrük Muhafaza M.
G M 7	Gümrük Muhafaza M.

Odak grup görüşmesi, katılımcılara konu hakkında ön bilgi verme ve araştırmanın amacı ile ilgili bilgilendirme süreleriyle birlikte toplamda 1 saat 15 dakika sürmüştür. Görüşme ortamında, görüşmeler bittikten sonra veri analizinde kolaylık sağlayacak olan ses kayıt cihazı bulundurulmuş ve notlar tutulmuştur. Görüşmenin kayıt altına alınması da araştırılacak konu için derinlemesine inceleme fırsatı sunmaktadır. Ses kaydı alınamayan durumlarda not tutularak görüşmeler kayıt edilmelidir (Creswell, 2013:166). Gümrük kapısındaki işleyiş ve tır akışının yoğunluğundan dolayı ses kaydı alınamayan görüşmelerde detaylı bir şekilde notlar tutulmuştur. Bu da konuya ilişkin incelemenin derinlemesine araştırılmasında yardımcı olmuştur.

Katılımcılara önceden hazırlanmış 5 temel soru sorulmuştur. Fakat çalışma, yarı-yapılandırılmış sorularla yapılması planlandığından görüşme

süreci içerisinde de konuyla bağlantılı destekleyici sorularda yöneltilmiştir. Bu durum hem katılımcılar hem de araştırmacı için esnek ve rahat bir görüşme ortamı sağlamıştır. Araştırmacı yarı-yapılandırılmış sorularla hazırlanan görüşmelerde genel hatlarıyla hazırlanmış sorular sorar. Katılımcıların görüşme esnasındaki ilgi, deneyim ve bilgilerine göre farklı sorularla konudan sapmadan çalışmanın değişik boyutları ortaya çıkabilmektedir.(Coşkun vd., 2015:94). Görüşmeler, daha önceden hazırlanmış sorularla yürütülebileceği gibi, görüşme sürecinde de amaca uygun sorular yöneltilmektedir. Bu çerçevede araştırma yarı-yapılandırılmış bir şekilde hazırlanan soru formuyla yürütülmüştür. Böylelikle, görüşmenin gidişatına göre ek soru sormak mümkün hale gelmiştir.

6.3.2. Odak Grup Görüşmesi Soruları

1. Temassız ihracat sisteminin ne olduğundan bahsedebilir misiniz?
2. Bu sistem fikri neden ve nasıl ortaya çıktı?
3. Temassız ihracat sistemi nasıl uygulanmaktadır?
4. Bu konuda alınan önlemler nelerdir?
5. Bu sistemin makro ve mikro ekonomideki etkileri hakkında bilgi verebilir misiniz?

6.4. Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle yorumlanmıştır. Bireysel ve odak grup görüşmeleri sırasında alınan ses kayıtları ile notlar deşifre edilerek çözümlenmiştir. Çalışma; görüşme yapılan katılımcılardan elde edilen veriler ışığında doğrudan alıntılar yapılarak tema ve kodlar oluşturulmuştur.

Betimsel analizde, görüşmecilerin alıntılarında sık sık yer verme, bulguları düzenleme ve yorumlama amacı güdülmüştür. Dolayısıyla elde edilen veriler, bu yol ile sistematik bir düzene konular. Araştırmacı da bu çerçevede açıklamalar yaparak betimleme

yapılan görüşler etrafında neden sonuç ilişkisini irdeler. Böylelikle birtakım sonuçlara ulaşılmış olur (Yıldırım ve Şimşek, 2016:239-240).

Tablo 7. Veri Analizinde Belirlenen Temalar ve Kodlar

Temalar	Kodlar
İhracatın ekonomiye faydaları	Üretim, gelir, iş
Tedarik zincirinin önemi ve bozulma riski	Domino etkisi
Fırsatlar	Rekabet avantajı
Duyarlılık ve Destek	Özverili çalışma
Hız ve kontrol	Sistemin uygulanabilirliği ve benimsenmesi
Önlemler	Tedbirli çalışma
Ekip çalışması	Koordineli işleyiş

7. İnanırcılık

Nitel araştırmalarda inanırcılık tanımı, geçerlik ve güvenilirlikle ilişkilendirilir (Lincoln ve Guba, 1985). Bu araştırma, alan yazında inanırcılık olarak tanımlanan kavrama gereklerine uygun olarak yürütülmüştür. Araştırmacının sistem içerisinde olması, yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmesi, derinlemesine incelemeyle bilgi toplaması ve araştırmayı doğal ortamında yürütmesi geçerliği oluşturmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016:270). Temassız ihracat sistemi konulu çalışma da geçerlilik kavramına uygundur. Özellikle resmi istatistiklerden elde edilen veriler, 2 farklı teknikte yapılan görüşmeler ile inanırcılık kavramı desteklenmiştir. Ayrıca okuyucuların çalışma hakkındaki düşüncelerinin önünü açabilmek adına görüşmecilerin doğrudan alıntılarında sık sık yer verilmiştir.

Görüşmeler esnasında ses kaydı tutulmuş ve notlar alınmıştır. Bu da verilerin analizi kısmında araştırmacının çalışmayı daha bütüncül bir şekilde ele alıp derinlemesine inceleme fırsatı vermiştir.

8. Bulgular ve Yorumlar

8.1. İhracatın Ekonomiye Faydaları: Üretim, Gelir ve İş Açısından Değerlendirme

Temassız ihracat sistemi ile ihracat akışının devam ettiği ve salgın hastalığından önceki ortalama sayılara oldukça yaklaşıldığı hem araştırmaya katılan görüşmecilerin ifadeleri hem de resmi kaynaklardan alınan veriler doğrulamıştır. İhracatın aksamaması; işletmelerin faaliyetlerine devam etmesini, üretimin artmasını, kâr oranlarının yükselmesini ve istihdamın sürekliliğini sağlamıştır.

“Temassız ihracatı ilk baştan beri çok önemsedik ve halende benimseyip destekliyoruz. Irak'taki tesislerimiz ham maddeden dolayı durma aşamasına gelmişti. Biz bunu, temassız ihracatı gerçekleştirmediysaydıydık 550'e yakın çalışmamız orada işsiz duruma düşecekti. Türkiye'deki 1650 çalışmamız da aynı şekilde bu süreçten etkilenecekti. Bizim için her zaman bu sürecin ilacı; üretim üretim, ihracat ihracat, istihdam istihdam, tüketim tüketim, gelir gelir gelir döngüsü” (Ş1).

“Bunun faydalarını anlatayım o zaman. İhracat olarak da sistem durmadı ve devam etti, en ufak kesimden şoförler olsun ondan sonra işletmeler olsun ülke ekonomisi olsun büyük katkılar sağladı” (UND 2).

“Hani biz bu temassız ihracat sistemini sağladık ya, şimdi bu ihracat olduğu zaman kime faydası var, bir de oraya gelelim. Bu devletin hazinesine katkısı oluyor. Biz biliyoruz. Ayrıca üreticiler olsun bu vatandaşlarımız olsun nakliyeciler olsun yani şoför vatandaşlarımız olsun bunlara ekonomik anlamda bir katkısı var. Bir şoför, bir marketin önünde durup oradan alışveriş yapması bile o markete bile bir katkısı var ekonomik bağlamda” (GM 6).

“Bu temassız ihracat sistemi ile ilgili bir sözü duymuştum:“Güneydoğu'ya nefes aldırdı” denmişti. Bence sadece Güneydoğu'ya değil

bütün ülkeye nefes aldırdı. Sonuçta bu ihracat edilen ürün ile fabrikada çalışanlar ailesine ekmek götürecektir, fabrika sahibi, girişimci kazanacak, başka yatırımlar başka üretimleri yapacak, nakliyeciyi yükleyici yani buradaki şoförlere kadar bu zincir boyunca herkes bundan gelir elde edecek” (GM 1).

8.2. Tedarik Zincirinin Önemi ve Bozulma Riski: Domino Etkisi

Bir malı üretmek, kazanç elde etmek için tek başına yeterli olmadığından bunun müşterilere ulaşmasındaki önem zinciri de değerlidir. Birbirleriyle sürekli bir şekilde etkileşimde olan tedarik zinciri halkalarının iletişim ve yönetim süreçlerinin güçlü olması fayda sağlayabileceği gibi zincirin aksamaması ya da bozulması da beraberinde riskler getirmektedir. Ortaya çıkabilecek riskler, tedarik zincirindeki halkaları önemli düzeylerde etkilemektedir. Özellikle maliyet, stoklama ve ürün bozulma gibi çeşitli şekillerde zararlara neden olmaktadır.

“Temassız ihracat ekonomisine hem makro hem mikro boyutuyla bakarsan bir ekonomi zinciri gibi tüm piyasalar birbirine bağlıdır. Her şey birbirine bağlı olduğu için bir yerde olan bir hareketlilik diğer yerlerde de lokomotif etkisi yaratıyor, canlanma etkisi yaratıyor. Şimdi makro boyutunda bakarsan, genel olarak Türkiye'nin döviz girdisi çıktısı oluyor ve ülkede bir kriz sürecine gitmektense bir nefes alma durumu oluyor, belirtildiği gibi. Mikro boyutundan bakarsan en küçük işletme, örneğin ülkemizde tekstil çok yaygın ne yaptı mesela bu boyutlu bir krizin olumsuz yanları var ama en küçük atölye bile gitti maske üretti, sattı. Ekonomiye katıldı bir şekilde ve insanlar geçimini sağladı. Bunun haricinde biz daha çok kara taşımacılığı yapan bir ülkeyiz gerek ihracatımız olsun gerek ithal ettiklerimiz olsun. Sınır kapıları kapalı kalsaydı ne olacaktı, Türkiye'de nakliye şirketleri çok. Her yerde var. Özellikle sınır kapılarının olduğu yerde daha çok var. Bu insanlar araçlarının çalışması demek ekonomide etkilidir. En ufak bakkalına, sanayisine kadar arabasıyla ilgili birçok sektöre

etki eder. Ne oluyor ekonomi işlemiş oluyor çarkın dişi dönmüş oluyor. Yani ülke o zaman ne olmuş oluyor zararını en aza indirmiş oluyor” (GM 4).

“İlk başta depolarda bir sıkışıklık oldu üretim yaptık ama ihracatı gerçekleştiremedik. Ama bu ortamı bu altyapı oluşturduktan sonra hızlandı. Bizim şu an aktif olarak çalışan 140 tane tırımız var fakat günlük 35-40 tane ihracat ürünü getiriyoruz dışarıdan. Temassız ihracat sistemiyle bu süreçte hiç etkilenmedik”(Ş1).

“Şimdi bu Covid-19 salgınından ötürü kalkıp gümrük kapısına komple kapatmak, yani bırakalım Irak hükümetini büyük manada, ciddi manada bizim ekonomimize büyük bir sarsıntıya yol açacaktır. Özellikle Şırnak, Silopi, Cizre'den tutalım Nusaybin'e yani Güneydoğu sınırları içerisindeki vatandaşın geçim kaynağı, ana şeyi, Habur sınır kapısından taşımacılık yapmaktır. Bir nevi şoförlük yapmaktır. Bunun yanı sıra Antep'te Mersin'de İskenderun olsun Hatay olsun ondan sonra İstanbul'dan İzmir civarlarında büyük firmaların kendi üretmiş olduğu kendi ihracatını yapmış olduğu malları Habur sınır kapısına ihracat edilmesidir Eğer ki, bu sınır kapısı dediğimiz gibi kapanmış olsaydı, bırakın Irak hükümetini ciddi anlamda bizi etkileyecektir. Çünkü bizim elimizdeki malların bizim elimizde kalması, bizim şoförlerin araçlarımızın evlerinde kalması, evlerinde kilitli kalması herhangi bir şekilde çalışmıyor olması yani ciddi manada bize etkileyecekti. Şimdi bir tane tırın hiçbir şekilde bir yıl içerisinde çalışmasa dahi yani sigortasından tutun kaskosundan tutun ödeyeceği miktar 32 bin lira üzerinde olacaktı” (UND 1).

“Sadece bizim ülke değil ki karşı taraftaki vatandaşlar da buradan faydalıyor” (GM 7).

“Yani mikrodan makroya bir etkileşim olur. En basit bir örnek vereyim, gözümüzün önünde olan bir şey. Bir tır şurada arızalanıyor, yedek parça gerekiyor. Bunun yedek parçasını alıyor. Atıyorum Silopili adam kazanıyor. Silopi'deki bu eşya Bursa'daki fabrikadan alınıyor. Bu sefer

Bursa'daki fabrika üretime devam ediyor. Yani bu şekilde olağanüstü dönemden ne kadar olağana yaklaşırsak, normal zamana yaklaşırsak o kadar iyidir. Eskinin üstüne çıkmak değil de eski zamana yaklaşırsak yine iyidir. Hani sektörler arasında aslında bir zincir var dediğim gibi, hepsi lokomotif gibi en baştaki vagon ile en sondaki vagon arasında bir bağlantı göremezsin ama onların arasındaki vagonlar birbiriyle etkileşim ediyor. Can geliyor, refah geliyor, nefes geliyor. Herkes bundan az da olsa bu pastadan pay alıyor” (GM 4).

“Şuna değinmek istiyorum mesela koronavirüsü daha önceden kimse olacağını bilmiyordu. Bir anda olan bir şey ve o zamana kadar bazı ürünler üretilmiş oluyordu ve hazır bekletilmiş oluyordu. Bozulma riski olan ürünlerimiz oluyordu. Onları göndermemiz gerekiyordu. Bizim de üst yöneticiler bunu düşünmüş bizim için nasıl gönderebiliriz diye. Buna yönelik de temassız ihracat sistemini düşünmüş. Bazen sınır kapısının giriş kapısında çalıştığımız zaman gelen tırları görüyoruz. Gönderilmesi gereken acil tırlar oluyor. Gıda, canlı hayvan tırları geldiği zaman onları hemen gönderiyoruz, bozulmaması için” (GM 3).

“Bir de mesela önceden taahhüt edilen anlaşmalar doğrultusunda gönderilmesi gereken makinelerde olabilir biz de makineler üretiyoruz. Yani ağır sanayi ürünleri gönderiyoruz. Bunlar önceden taahhüt edilip anlaşmalar yapılmıştır. Eğer kapiya kilit vurulsaydı bunlar gönderilmeyecekti, anlaşmalar bozulabilirdi, sorunlar ortaya çıkabilirdi. Bu da temassız ihracat sistemi sayesinde onlarında teslimi gerçekleşti” (GM 1).

“Biz kendimizi kurtardığımız gibi Irak hükümetinin ticaretini de kurtarmış oluyoruz” (GM 7).

8.3. Rekabet Avantajı Fırsatı

Korona virüsten dolayı ülkelerin sınırlarını kapatması, uluslararası ticaret akışının bozulması/ aksaması beraberinde fırsatlar da getirmiştir. Türkiye, uyguladığı temassız ihracat sistemi ile daha önce Irak'ın başka ülkelerden talep ettiği

veya edebileceği ürün ve malları da tedarik etme şansına sahip olmuştur. Bu durum işletmelerin kâr oranını da yükseltmiştir.

“Tüm ülkelerde sınır kapıları kapatılmasına rağmen biz kontrollü teması bir şekilde böyle devam ettik. İşçiler olsun işletmeler olsun ekonomi olarak kazançlı çıktı. Zaten yaptığımızla karşı tarafın ihtiyacını karşıladık. Bu sefer 3-4 kat daha kar arttı. Bu şekilde ondan sonra bu da işletmeler olsun şoförler olsun güzel bir gelir sağladılar” (UND 2).

“Şimdi bu sistemin olmasında ana neden ülkenin ekonomisidir. Hem ülkenin ekonomisi hem karşı tarafta Irak hükümetinin ekonomisidir. Şimdi Irak hükümeti sınırları içerisinde herhangi bir üretim sağlanamıyor” (UND 1).

“Biz aslında krizi fırsata çevirdik” (GM 7).

“Irak dışarıya bağımlı bir ülke olduğu için kendi ihtiyaçlarını kendisi üretmekten ziyade, yüzde 80’i ithal eden bir ülke konumunda. Dışarıya bağımlı bir ülkedir. Biz ayrıca transit geçiş noktası olan bir ülkeyiz. Ülkenin konumu da bu noktada önemlidir. Çünkü yurt dışından mesela bir şey gidecek karayoluyla, herhangi bir şey gidecek. Bu Türkiye’den de geçiyor. Bunu da etkisi yüksektir. İkincisi temassız ihracatın ülkemize başka bir katkısından daha bahsedeyim. Bizim diğer ülkelerle olan diplomatik etkileşiminde etkisi var. Birisiyle fazla muhatap olursan o kişiyle selamlaşman artar deyimi ülkeler arasında bu duruma benzer bir mantık var, dostluk var” (GM 6).

“Şimdi temassız ihracat sistemi kısıtlamalardan dolayı ülkemizi ve ticaretimizi ne kadar etkilese de yine tırlar eskisine göre yakın gidiyor. Öbür ülkelere göre koronavirüs konusunda daha rahatız. İhracatımızı az çok yapabiliyoruz. Mecburiyetten bu sistem oldu. Zaten memleketimizin, Türkiye’nin ne kadar yatırım yaptığını öğrenmiş olduk. Yani bu gümrük durduğu zaman hani biz güneydoğu bölgesinde olduğumuzdan dolayı Irak vatandaşlarının bizden erzak aldıklarını diğer ülkelerden daha çok öğrendik” (D1).

“Bunu daha önce hiçbir ülke yapmadı. Çünkü birçok ülke kapıya kilit vurdu. Öyle bir tabir vardır ya ülkelerini kapattılar. Kendi kaderlerine razı oldular. Ama işte özellikle ülkemiz özellikle Habur sınır kapısı önceliğinde böyle bir fikir ortaya çıktı. Bu bütün kapılara bütün ihracat kapılarına uygulanmış oldu” (GM 7).

8.4. Duyarlılık ve Destek: Çalışma Özverisi

Özveri; bir amaç uğruna gösterilen çaba ve fedakârlık olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020. [Türk Dil Kurumu]). Özverili çalışma, fedakârlık göstermenin yanı sıra bir konuya duyarlılık ve hassasiyet çevresinde yaklaşmaktır. Araştırmaya dahil edilen katılımcılar, temassız ihracat sistemi uygulamasının, sahadaki işleyiş için sadece bir araç olmadığını aynı zamanda yoğun bir emek sarf etmenin gerekli olduğunu ifade etmişlerdir. İhracatın, ülke ekonomisi, işletmeler ve çalışanlar için ne denli önemli olduğunun farkında olunması da özverili çalışma ve duyarlı olma hassasiyetini arttırmıştır.

“Bizlerin buradaki görevleri, buradaki hassasiyet şu ki, hem bizim ülkemizden karşı tarafa herhangi bir hastalığın herhangi bir şey bulaşmaması, hem karşı tarafta herhangi bir hastalığın ya da bir taşıyıcı olan şoförün bu hastalığı bizim ülkemize koymamasını sağlamaktır” (UND 1).

“En çok önemli olan bizim işimiz. Nasıl? Hani bizim nasıl ilaçladığımıza bakıyorlar. Biz düzgün ilaçlamasak virüs bizim tarafa yayılabilir. Biz çok dikkatli oluyoruz. Buna göz yumamayız. Ona göre biz işimizi en güzel, en iyisini bu şekilde yapmaya çalışıyoruz. Hastalık kapma riskimiz ne kadar yüksek olsa da ülkemize bu hastalığın girmemesi için çalışıyoruz” (D1).

“Irak şoförü ile Türk şoförü temas etmemesi gerekir. Elimizden geleni yapıyoruz”(D2).

“Bütün araçların şoförleri hazır olmuyor, değişiyor yani. Bazı olmayın araçları biz UND ekibi olarak sağlıyoruz. Orda da 24 saat çalışılıyor. Her vardiyada yaklaşık 15-20 şoför var. 2 vardiyada 40 şoför var” (UND 3).

“Şimdi şoförün temas etmemesine yönelik sahada çalışanlar büyük çaba gösteriyoruz. Mümkün olduğunca ve elimizden geldiği kadar %99 teması engelliyoruz. Ani bir şey olduğunda biz karantina için işi sağlık personeline bırakıyoruz. Onlar gerekeni yapıyor. Yani sistemin olumlu olduğunu düşünüyorum. Kesinlikle bu süreçte uygulanması gereken en mantıklı yöntem diye düşünüyorum” (UND 4).

“İhracat, varoluşundan bu yana ülkelerin gelirlerine katkı sağlamıştır yani. Hatta en büyük katkısı ihracat sayabiliriz. Kimi ülkelerde ihracat işlemleri bu virüsten dolayı çoğu ülkede yapılmıyor, yapılmayacak dereceye gelmiştir. Yani bizim bu tür ortamda bu kadar ihracata kolaylık sağlamamız bence takdire şayan bir durum. Çünkü böyle bir durumda bile ihracat yapabiliyoruz ki bunu da temassız bir şekilde gerçekleştiriyoruz ve bunu da bence en iyi şekilde sağlıyoruz. Dikkat ederek hem ihracatı yapıyoruz hem de teması engelliyoruz” (GM 6).

“Zaten biz, temassız ticaret fikri ortaya atıldığı zaman bize nasıl bir sonuç doğuracağını bilemezdik. İşte zamanla herkes anladı. Böyle işi kavrayınca herkes deli gibi özverili çalışınca yani bugün neredeyse normal günlere benzer bir şekilde tır sayısını çıkarmak üzereyiz. Arada pek bir fark yok yani. Bunun sayısal verileri var. Geçen Ticaret Bakanımız açıkladı. Yani salgın olmadan önceki dönemlere yakın bir sayıya ulaştık. Burada disiplin ve özveri ortaya çıkıyor. Bıkmadan sabırla devam ediyor. Yoksa kolay değil tabii ki insanların temassız bir şekilde çalışması. Ekstradan fazladan mesai harcıyoruz Bu gerekli zaten. Yoksa diğer ülkeler gibi biz de yerimizde kalırız” (GM 7).

8.5. Hız ve Kontrol: Sistemin Uygulanabilirliği ve Benimsenmesi

Temassız ihracat sistemi uygulamasının iyi planlanmış olması, araç geçiş sayılarını da giderek arttırmıştır. Bununla birlikte, UND çalışanları, gümrük memurları ve sağlık ekipleri tarafından sağlanan kontroller, sistemin araç

şoförleri tarafından kolayca benimsenmesini sağlamıştır. Gümrüklü alan içerisinde özel ve tampon bölgelerde çekici-dorse değişimi ve araç komple gönderimi, belirlenen hatlar sayesinde araç geçişlerinin herhangi bir karmaşıklığa sebep olmasına engel olmuştur. Dolayısıyla saha içindeki akış, belli bir düzen etrafında ilerlemiştir.

“Sistem şöyle uygulanıyor. Irak şoförü geldiği zaman, Türkiye şoförüne temas yapmaması için biz aracı durduruyoruz. Irak şoförü aracı bırakıp geri dönüyor. Ondan sonra ilaçlamayı güzel bir şekilde yapıyoruz. İlaçlama yapmak suretiyle Türk şoförü çağırıyoruz. Aracını alıp Türkiye'ye giriş yapıyor” (D2).

“Sistem güzel. Temas olmadığı sürece güzel gidiyoruz. Sistem benimsenmiş durumda. Herkes birbirine sistemi anlatıyor, şöyle, böyle diye. Bizimle birlikte, UND, sağlık ekibi bir de memur arkadaşlar çalışıyor” (D2).

“Türkiye şoförü saha geldikten sonra biz şoförü indiriyoruz UND ekibi olarak. Saha içerisinde aynı zamanda sağlıkçılar ile muhafaza memurları bulunmakta. Araç dezenfekte ediliyor, sonra Iraklı şoför araca binip gitmektedir” (UND 4)

“Temassız ihracat Irak'a eşya gönderme esnasında köprüdeki tampon bölgede tır şoförlerinin araçtan inip dezenfekte işlemlerinin yapılip şoförlerin teslim alarak yükü götürmeye devam etmesidir. Dönüşte de yine boşaltılan araçların tampon bölgede Iraklı şoförler indirilip araçları dezenfekte edilip Türk şoförlerinin aracı teslim alması yöntemiyle uygulanan bir devir daimdir”(GM 1).

“Temassız ihracat, ticaret, virüs dolayısıyla ihracat sekteye uğradı. Bunun devamı için temassız ihracat geliştirildi. Bu da şoförlerin birbirine temas kurmadan aracın Irak tarafına geçişidir”(GM 2).

“Bu zorlu süreçte böyle yapmamız ülkemiz için güzel oldu bence. Yani önceleri az sayıda tır gönderiyorduk. Çünkü dorse değişimleri aynı bölgede oluyordu. Daha sonra dorse değişiklikleri başka yerde yapılmaya başlayınca daha fazla tır

göndermeye başladık. Yani oradaki çalışanlarla elimizden geldiği kadar daha fazla sayıda tır göndermeye başladık. Yani bence ülkemiz için iyi oldu”(GM 3)

8.6. Önlemler: Tedbirli Çalışma

Salgın hastalığının etkilerinden korunmak, her şeyden önce alınacak sıkı tedbirlere bağlıdır. Gümrüklü alan girişinde, içinde ve tampon bölgede çalışanlar, ilk başta kendi sağlıkları için gerekli olan önlemleri almışlardır. Koruyucu elbise, maske, eldiven ve gözlük gibi ekipmanlarla herkes görev alanında işlerini titizlikle yürütmüştür. Sistem ile araç içi ve araç dışı ilaçlama işlemleri hassasiyetle yapılmaktadır. En ufak risk teşkil edebilecek bir durumda sağlık ekipleri devreye girmektedir.

“Yani önceliğimiz de zaten biz kendimiz. Eldiven ve maskelerle çalışıyoruz. Öncelikle herkes bireysel önemini alıyor”(GM 7).

“Yani burada en önemli şey dezenfekte. Memurlar olsun sağlıkçılar olsun dezenfekte dağıtılması. Bir diğer konu maske, aktif bir şekilde maske dağıtılıyor. Başka önlemi düşündüğümüz zaman, insanların toplu bir şekilde bir araya gelmelerini sağlıkçılar ve gümrükçüler olarak tır değişimi olan yerde ya da dosya değişimi olan yerlerde şoför değişim olan yerlerde, belli bir alana belli bir sayıda kişi alıyorlar ki sosyal mesafe kavramının tam oluşması için”(GM 5).

“Biz aracın içinin dezenfekte ettirdikten sonra birkaç dakika bekletiyoruz. Daha sonra şoförü biniyor. Eğer bu dezenfekte işlemi yapılmadan acele bir şekilde davranılırsa, aracına binmeye çalışsan ya da bilmeyerek, yani onu karantinada bekletiyoruz. Niye? Çünkü, onu bir risk olarak değerlendiriyoruz. Hani belki yoktur ama var diye değerlendiriyoruz. Virüsü her ihtimale karşı taşınması için engelliyoruz, böyle önlemler var yani”(GM 6).

8.7. Ekip Çalışması: Koordineli İşleyiş

Gümrüklü alanda temassız ihracat sistemi uygulayıcılarının farklı iş kollarında olması iletişim,

koordinasyon eksikliğine yol açabilme ihtimalini doğurmuştur. Bu kısıt, tampon bölgede çalışanlar arasındaki mesafenin yakın olması, iletişim süreçlerinin sürekli aktif olması, birbiriyle iç içe geçmiş uygulama bağlantılarının olmasıyla aşılmıştır. Öyle ki, bazen bir sağlık çalışanına uygulama-yönlendirme kısmında gümrük memuru destek olurken, bir UND çalışanı da kayıt-takip konusunda gümrük memurlarına yardımcı olabilmektedir. Bu yüzden sistemdeki koordineli işleyişle birlikte ekip çalışması ruhu da güçlenmiştir.

“Hem gümrük çalışanları hem sağlık bakanlığı çalışanları olsun, uluslararası nakliyeciler derneği çalışanları olarak temassız bir şekilde ihracatı sürdürüyoruz”(GM 7).

“Çalışmalar eşgüdümlü bir şekilde devam ediyor. Sağlıkçılar ve Gümrük Müdürlüğü olarak herkes eşgüdüm halinde bu temassız ticaretin yapılması için elinden gelen çabayı gösteriyor”(GM 4).

“Bu ortam bu altyapı oluşturduktan araç geçişleri hızlandı. Binin üzerine çıktı sayımız gerek gümrük çalışanları gerek UND çalışanları gerek sağlıkçıların destekleri ile hep beraber birlikte bu süreci, çıtayı daha da yükselttik, ileriye taşıdık”(Ş1).

“Şu an akış hızlı bir şekilde sağlanıyor. Temassız ihracat sistemiyle nasıl sağlanıyor? Örneğin muhafaza, sağlıkçılar, UND, arada bir köprü olarak kalıyor. Iraklı şoförler ile Türk şoförler arasında bir köprü olarak kaldığı için bu da rahatlıkla hangi araç kime ait olduğunu hemen buluyorlar hızlı bir şekilde”(UND 2).

“Şoförler arasında herhangi bir temas olmuyor, bizim gözetimimiz altında. Hani elimizden geldiğini yapıyoruz, fazlasını yapıyoruz. Zaten sağlıkçı arkadaşlar, memur arkadaşlar, UND çalışanları yardımcı oluyor. Bu sayede biz rahatız”(D1).

“İşi iyi yürütmeye çalışıyoruz. Ekip olarak sağlıkçılar olsun biz olsun siz olun işin iyi yönüne vardık yani”(UND 3).

9. Sonuç

Temassız ihracatın ekonomik etkisinin analiz edildiği bu çalışma, Türkiye ile Irak ülkesi arasındaki ticaretin önemini ortaya çıkarmak açısından önemlidir. Araştırmaya konu olan dönem, Covid-19 salgınından dolayı Habur gümrük kapısındaki ticaretin durma noktasına gelmeye başladığı ve temassız ihracat sistemin devreye girdiği 2020 yılının mart-nisan-mayıs-haziran ve temmuz aylarıdır. Bu süreçlerde temassız ihracatın sisteminin uygulanmasını sağlayan taraflarla görüşmeler yapılmıştır.

Konunun araştırılmaya başlandığı dönemin temassız ihracatın yeni uygulanmaya başlayan bir dönem olması ve güncel bir çalışma olması sebebiyle yeterli kaynağa ulaşılamamıştır. Bu yüzden konuyla ilgili alan yazın araştırmalarında kısıtlılık olmuştur. Bu kısıtlar, araştırmayla yakın ilişkili olan ihracat, dış ticaret gibi konularda yer verilerek aşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca görüşmeler bireysel ve odak grup şeklinde yüz yüze yapılarak sistemin içindeki taraflarla etkileşim halinde araştırma yürütülmüştür. Bu durum çalışma açısından derinlemesine inceleme imkanı sunmuştur.

Türkiye ile Irak arasındaki ticaret ağı yıllar içerisinde dalgalanmalar yaşasa da her iki ülkenin diplomatik süreçlerinin iyi ve güçlü olmasından dolayı sorun haline gelmeden çözüme kavuşturulmuştur. Uluslararası ticareti etkileyen dinamikler arasında bulunan iş birlikleri, salgın dönemlerinden geçilen zaman diliminde bile ticarete aksamaya yer vermemek için gösterilen çabaları destekler niteliktedir.

Çalışmanın literatür bölümünde incelenen çalışmalar ile araştırılan konu arasındaki ilişki ağı birlikte yorumlanmalıdır. Buna ilişkin olarak literatürde birçok alanda etkisini gösteren pandeminin olumsuzlukları gerek ilgili kurumlar gerekse hükümet tarafından alınan tedbirlerle engellenmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu kısmında resmi istatistiklerle belirlenen ihracat rakamları

verilmiştir. Bu rakamlar, Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacminin yüksek olduğunu ve birbirine bağlı iki komşu ülkenin sınır ötesine geçtiğini göstermektedir. Bu durum, temassız ihracat sistemin Irak ülkesi ile uygulanmasının temel sebebi olarak gösterilebilir.

Araştırma kapsamında elde edilen veriler ışığında aşağıda özetlenen tematik bulgulara ulaşılmıştır.

Özverili çalışmayla ihracat akışına destek olunduğu, ülke sınırlarının kapalı olduğu bir dönemde alınan tedbirlerle araç akışının devam ettiği, uluslar arası ticarete kriz ortamının yerine fırsatların doğduğu ve bunun değerlendirerek rekabet avantajının sağlandığı, ihracatın ekonomiye olan yararının sistem içinde bulunanların farkındalıkları sayesinde üst düzeye taşındığı, gümrüklü alan içinde çalışanlar arasındaki koordineli çalışmanın ekip gücünü arttırdığı, sistemin yalın ve kolay uygulanması için tampon bölgede çizilmiş hatlarla birlikte çalışanların emeği sonucunda hız ve kontrolün sağlandığı, tedarik zincirinin devamının, işçiler, işletmeler ve ülkeler arası ticaret ağları için ne kadar önemli olduğu görülmüştür.

Salgın dönemlerinde ihracatın devam etmesi için verilen uğraş ve atılan adımlar başta çalışanlar olmak üzere toplumun birçok kesimine zincirleme faydalar sağlamıştır.

Kaynakça

- Açıkgöz, N. ve Çağıl, G. (2019), "Tedarik Zincirinde Kaos: Bir Literatür Taraması" Academic Platform Journal of Engineering and Science, 7(3), 449-466.
- Adana Sanayi Odası (2018), Irak Ekonomisi ve Türkiye'den İhracat İmkânları.
- Adıgüzel, M. (2020), "Covid-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı 19(37), 191-221
- Anadolu Ajansı (2021), (<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-is-insanlari-irak-ile-50-milyar-dolarlik-ticaret-yapmayi-hedefliyor/2190602>) (Erişim tarihi: 25.04.2021)
- Aras, H. (2019), "Türkiye-İrak Ekonomik İlişkileri ve Gaziantep-İrak İhracatı" (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep, 1-95.

- Beceren, E. ve Koç M. (2016), "Haber Sınır Kapısının Bölge Üzerindeki Etkileri", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (2), 82-101.
- Creswell, J. W. (2013), Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Deseni. (Çev: M. Bütün ve S.B. Demir), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Coşkun, R. Altunışık R. Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım E. (2015). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Spss Uygulamalı.8. Baskı, Sakarya Üniversitesi: Sakarya Kitabevi Yayıncılık.
- Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri, (2020), İhracatımızda İlk Sırayı Alan Ülkeler 2019-2020.
- Güneydoğu Anadolu İhracatçı Birlikleri, (2020), İhracatımızda İlk Sırayı Alan Ürünler 2019-2020.
- Habur Gümrük Müdürlüğü, (2020). Araç Giriş-Çıkış Sayıları. (01.03.2020-06.05.2020). 08.00:11.49:41 tarih ve saatleri arası.
- Habur Gümrük Müdürlüğü, Mart Ayı İlk Hafta Araç Çıkış Sayıları. (01.03.2020-07.03.2020)
- Ivanov, D. (2020), "Predicting the Impacts of Epidemic Outbreaks on Global Supply Chains: A Simulation-Based Analysis on the Coronavirus Outbreak" (COVID-19/SARS-CoV-2) Case. Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 136, 101922.
- Kopczak, L.R. (1997), "Logistics Partnership and Supply Chain Restructuring. Survey Results From The US Computer Industry" Production and Operations Management, 6(3), 226-247.
- Lak, PAH. (2015), "Türkiye-İrak İlişkileri 1920-2010", (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 1-154
- Lee, H. L. ve Billington, C. (1992), "Managing Supply Chain Inventory: Pitfalls And Opportunities", Sloan Management Review, 33(3), 65-73.
- Lincoln, Y.S. ve Guba, E.G. (1985), Naturalistic Inquiry. Beverley Hills. CA Sage.
- Marangoz, M. Önce, G. ve Çelikkan, H. (2010), "Girişimci Şehir Gaziantep ve Sınır Ticareti", Kilis7 Aralık Üniversitesi, Kilis. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, 157-168.
- Ramos, F. F. R. (2001), "Exports, Imports, And Economic Growth In Portugal: Evidence From Causality And Cointegration Analysis", Economic Modeling, 8(4), 613-623.
- Tekoğlu, A.S. (2020), "Covid-19 Salgını ve Dış Ticarete Kriz Yönetimi: Türkiye Örneği", Gümrük ve Ticaret Dergisi, 7(22), 32-53.
- Ticaret Bakanlığı (2020) Yılı Şubat Ayı Veri Bülteni, 1-18.
- Ticaret Bakanlığı (2020), Mart Ayı Verileri, 1-5.
- Ticaret Bakanlığı, (2020), (<https://ticaret.gov.tr/Yurtdisi-Teskilati/Orta-Dogu-Ve-Korfez/İrak/Ülke-Profil/Türkiye-İle-Ticaret>). (Erişim Tarihi: 09.04.2020)
- Ticaret Bakanlığı, (2020). (<https://ticaret.gov.tr/Haberler/Bakan-Pekcan-Temassiz-Ticaretle-Tir-Ve-Vagon-Gecislerini-Acıkladi>). (Erişim Tarihi:26.04.2020)
- Türkiye İstatistik Kurumu (2020), Şubat Ayı İhracatında İlk 5 Ülke. (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Subat-2020-33850>). Erişim Tarihi: 15.04.2020
- Türk Dil Kurumu (2020), (sozluk.gov.tr). Erişim Tarihi: 12.11.2020
- Uludağ İhracatçı Birlikleri, (2019), "İrak Ülke Raporu: Meyve Sebze Mamülleri Sektörü Açısından". (<https://uib.org.tr/kbfile/irak-ülke-raporu-msm-sektoru-acsndan>), 1-24. Erişim Tarihi: 22.04.2020.
- Uzun, E. (2021), "Covid-19 Öncesi ve Sonrası Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gümrüklerinden Yapılan İhracat ve İthalat Verilerindeki Değişimler", Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, (Pandemi Özel Sayısı), 17, 147-172.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (10.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.